

בפרשת השבוע מסמיכה התורה את הציווי על השבת, למורא מהמקדש, הסמכה ממנה למדים מספר הלכות. גם בפרשת ויקהל (פרק לה) מסמיכה התורה את ציווי השבת, אך במקרה זה לבניית המשכן. מכך שהציווי על השבת קודם בפסוק, למדו חז"ל במכילתא (פרשת ויקהל), שבניית המשכן והמקדש אינה דוחה את השבת. אמנם, בפרשת כי תשא (לב, יג) מובא ציווי על בניית המשכן לפני הציווי על השבת, ואם כן מדוע נפסק שאין להקימו בשבת?

המשך חכמה (ויקהל לה, ב) עמד על קושיה זו וטען, שיש לחלק בין לפני חטא העגל לאחריו. לפני החטא, עם ישראל היה בהשגחה תמידית של ה', ומשום כך גם בניית המשכן (כמו השבת) היוותה עדות על ההשגחה, ולכן הקמתו דחתה שבת. לעומת זאת לאחר החטא, שלא הייתה השגחה בבנייה עצמה, רק השבת מהווה עדות להשגחה ולא הבנייה, ומשום כך היא קודמת, ובלשונו: "קודם שעשו בני ישראל העגל הלא היה התנאי (שמות כ, כא) "בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך", והשכינה הייתה שורה בישראל שלא באמצעות המשכן, אז היה בין המשכן כאחד מפרטי צורך העבודה. אבל אחר שחטאו בעגל, הלא לא היו ראויים לכבוד ה' יתברך רק באמצעות המשכן, אם כן לא נדחת בבניין המשכן."

בעקבות הזכרת התורה פעם נוספת על שמירת השבת, נעסוק השבוע בהלכות שבת ובשאלה, האם במקרה בו אחות יודעת שתעבוד בשבת, עליה לעשות מאמצים ולמצוא דירה לשכון בה סמוך לבית החולים בכניסת השבת, כדי שלא תזדקק להסעה שתיקח אותה לביתה בשבת. כמו כן נעסוק בשאלה, האם מותר לה לאחר משמרת בבית חולים, לחזור לביתה בשבת.

צמצום חילול השבת

האם חובה לצמצם את חילול השבת? וודאי שמותר לאחות לנסוע במקרה הצורך לבית החולים אפילו במהלך השבת, מכיוון שמדובר במקרים של פיקוח נפש (וגם אם לא במקרה הפרטי, אלא בראייה כללית). מכיוון שבדרך כלל המשמרות בבתי החולים קבועות מראש, דנו הפוסקים האם במקרה זה עליה לבוא כבר ביום שישי סמוך לבית החולים, כדי שתוכל להגיע אליו בהליכה בשבת. הגמרא במסכת יומא (פג ע"ב) כותבת, שכאשר אדם בסכנת נפשות וזקוק לטיפול, יש לטפל בו בשיטת הקל - הקל תחילה. כלומר, לפני שעוברים למענו על איסורים חמורים, יש לעבור למענו קודם על האיסורים הקלים, כגון שעדיף שיאכל נבילה שאיסורה בלאו, ולא פירות טבל שאיסורן במיתה. כמו כן, עדיף בעת הצורך להאכיל פירות שביעית ולא פירות טבל.

בנוסף, במקרה בו יודעים שעלול להיווצר מצב של פיקוח נפש בשבת, יש להכין את העזרים כבר לפני שבת. משום כך כותבת הגמרא במסכת עירובין (סו ע"א) שיש לחמם מים לתינוק כבר לפני השבת, ומשום כך הורו הפוסקים שבמקרה בו יודעים שאישה תלד בשבת, יש להכין את אמצעי הטיפול שדורשים חילול שבת עוד לפני כניסתה.

מחלוקת האחרונים

נחלקו האחרונים, האם ניתן ללמוד מגמרות אלו שאחות צריכה לשבות סמוך לבית החולים:

א. **הגרש"ז אויערבך** (מנחת שלמה א, ז) **והרב ולדנברג** (ציץ אליעזר ח, טו, יא) טענו, שעל אף שבגמרות מובא שיש להכין את צרכי השבת לפני, מכל מקום במקרה בו הכנות אלו דורשות מאמץ רב, או הוצאת כספים רבים, אין צורך להכין לפני שבת למרות שהכנתן בשבת תגרום לחילולה (בהיתר, בגלל פיקוח נפש).

ראייה לדבריהם הביאו מהגמרא במסכת ברכות (יט ע"ב) הפוסקת, שעל אף שאסור לכהן להיטמא למת, במקרה בו מדובר במת מצווה, מצווה להיטמא למת ולקבורו. כפי שפסק **הרמ"א** (יו"ד שעד, ג), דין זה תקף למרות שיש ביד הכהן לשכור גוי שיקבור את המת. ומוכח, שלמרות שניתן להימנע מאיסור (טומאה במקרה של הכהן), אם הטיפול כרוך במאמץ רב או בהוצאת כספיות רבות ויש היתר מבחינה הלכתית (מת מצווה), אין צורך להימנע מהאיסור - והוא הדין לחילול שבת במקרה של פיקוח נפש.

משום כך, במקרה בו נקבע ככל חשמן המהווה סכנה לציבור, אין חובה לעמוד כל השבת לידו ולמנוע מאנשים לגעת בו, ומותר להתקשר לחברת החשמל שתבוא לתקנו בשבת, שכן הישארות כל השבת כרוכה במאמץ רב. על בסיס עיקרון דומה, אחות אינה צריכה לשכון ביום שישי במרחק הליכה מבית החולים, דבר שימנע ממנה לשמוח בשבת כראוי. ובלשון הגרש"ז אויערבך:

"הרי חזינו, דאף על גב שפשוט הדבר שהמוצא מת מצוה אשר אי אפשר לקבורו אלא על ידי הפסד ממון, דודאי חייב המוצא להוציא עד חומש מנכסיו כדי לקבורו, שהרי קבורת מת מצוה דוחה לאוין ועשין חמורין שבתורה... ואפילו הכי הכהן עצמו יכול לקבורו בגופו, אמרינן דאינו חייב לבזבז משלו אפילו פרוטה אחת וקבורו בעצמו... דכיוון שהוא מת מצוה והתורה התירה אותו להיטמא אין כאן שום עבירה, ואין צריך כלל לחפש עצות ולהפסיד ממון כדי להימנע מזה."

ב. **הרב משה פיינשטיין** (מובא במנחת שלמה שם) חלק וסבר, שבמקרה בו נפל בשבת חוט חשמל המסכן את הציבור, כדי לחסוך בחילול שבת במקום האפשרי יש לעמוד כל השבת ליד החוט ולהרחיק אנשים, ורק במוצאי שבת יש להתקשר אל חברת החשמל. כמו כן ייתכן ויורה (אם כי ניתן לחלק¹), שעל אחות לשכון סמוך לבית החולים, כדי שלא תאלץ לחלל שבת.

ביטול הזמנה

כאמור, המחלוקת סבבה סביב השאלה, האם יש למנוע חילול שבת במקרה בו ידוע לאחות שיש משמרת בשבת. אלא שלעיתים, בעקבות עומס בבית החולים קוראים לאחיות נוספות לסיוע. דנו האחרונים בעקבות הגמרא במנחות, האם במקרה בו כבר אין צורך באחות, עדיף להתקשר אליה ולבטל את הזמנתה למרות שמדובר באיסור דרבנן, כדי שתמעט בנסיעה שהיא איסור תורה.

¹ למרות שהגרש"ז השווה בין הדינים, ייתכן שיש לחלק בין המקרים, ועל אף שהאגרות משה אסר להתקשר בעניין הכבל, יודה שלאחות מותר. טעם הדבר, שהכבל נקבע בשבת, לכן יש מקום לומר שיישארו לצידו עד מוצאי שבת. לעומת זאת במקרה של האחות, אין פסול בכך שביום שישי היא נשארת בביתה, וכאשר בשבת היא צריכה ללכת, יהיה מותר משום פיקוח נפש (ואפשר לחלק מענין מילה בשבת).

הגמרא במסכת מנחות (סד ע"א) כותבת, שבמקרה בו חולה היה זקוק לתאנה אחת כדי להתרפא, ועשרה אנשים שמעו את בקשתו ורצו והביאו לו תאנה, כולם פטורים ויש להם שכר טוב מאת ה' למרות שלא היו זקוקים לכולם, כיוון שכולם התכוונו למצוות הצלת החולה, וכן פסק להלכה השולחן ערוך (שכח, טו):

א. **הרב וואזנר** (שבט הלוי ח, קצג) **והשמירת שבת כהלכתה** (מ, פה) הבינו מדברי הגמרא, שבמקרה בו הזעיקו אחות לטפל בחולה, ועוד בטרם הספיקה להגיע חלפה הסכנה, אסור לעבור אפילו על איסור דרבנן כדי לבטל את הגעתה, כי מוכח מהגמרא שהבאים להציל פטורים מכל איסור, ומשום כך אין למונעם מהגעה באמצעות עשיית איסור.

כמו כן, בצבא אין היתר להתאמן או לפעול בשבת, אלא אם כן מדובר בפיקוח נפש. במקרה בו בכל זאת התאמנו בשבת ונודע לאחד החיילים שפעולה זו אינה הכרחית ואסור לבצעה בשבת, פסק **הגרש"ז אויערבך** (שמועה, אסיא טו), שאין להודיע לשאר החיילים שיש להימנע מהפעולה ויחזרו תוך כדי ביצוע איסורים, כיוון שכרגע הם פועלים בהיתר. ובלשון השמירת שבת כהלכתה: "הזמין אמבולנס או רופא לצורך חולה שיש בו סכנה, או חשש סכנה, ומתברר שאין בהם עוד צורך, אין לחלל שבת כדי להודיע להם על ידי יהודי על ביטול ההזמנה, גם אם יצטרך לשלם עבור שרות האמבולנס, אלא אם כן יתכן ויזדקקו לאמבולנס או לרופא במקום אחר לצורך חולה אחר שיש בו סכנה."

ב. **הרב אשר וייס** (שו"ת מנחת אשר כב - כג) חלק וסבר, שיש להודיע לאחות באמצע הנסיעה שאין כבר צורך בסיועה, כדי למנוע ממנה לעבור על איסורי דאורייתא רבים. את דברי הגמרא במנחות הכותבת שכל קוצצי התאנה פטורים ויש להם שכר פירש, שעל אף שהם עשו כראוי, מכל מקום במעשה עצמו יש איסור, ולכן יש למונעו.

חזרה בשבת

עד כה עסקנו במקרים בהם האחות עוד לא הגיעה לבית חולים. שאלה נוספת שדנו בה הפוסקים בעקבות הגמרא בעירובין (מה ע"א) היא, במקרה בו האחות כבר סיימה את עבודתה, האם מותר לה לחזור בשבת עם ההסעות שביית החולים מארגן עם נהג גוי (או אפילו ברכבה), או שעליה להימנע מחילול שבת זה, ולהישאר בבית החולים עד מוצאי שבת.

הגמרא במסכת עירובין כותבת, שבעבר כאשר היו מקדשים את החודש והעדים היו באים בשבת למקום העדות, לא היו זזים משם כל השבת, כיוון שרק ההגעה להעיד הותרה, ולא החזרה לבית. לאחר זמן, כשראה רבן גמליאל שבעקבות כך נמנעים עדים מלבוא תיקן, שכל הבאים להעיד (וכן יולדת הבאה לילד, והבא להציל מהשודדים) - יוכלו ללכת אלפיים אמה לכל צד.

מחלוקת האחרונים

נחלקו האחרונים בביאור דברי הגמרא:

א. **הציץ אליעזר** (יא, לט), **הגרש"ז אויערבך** (מנחת שלמה ב, ס) **והרב עובדיה** (חזון עובדיה שבת ג, חולה שיש בו סכנה) סברו, שהגמרא מתירה רק לעבור על איסורי דרבנן, ולכן רבן גמליאל התיר לבאים להעיד ללכת רק אלפיים אמה לכל רוח ולא יותר. משום כך, יהיה ניתן לאחות לחזור עם נהג גוי לביתה, שכן בנסיעה מעין זו יש איסור דרבנן, ולא בנסיעה ברכב פרטי בה יש איסור דאורייתא. להבנתם, כאשר **השולחן ערוך** (תז, ג) פסק שמותר לחזור עם כלי נשק לעיר, התנה זאת רק במקרה בו יש חשש שאם לא יחזרו יוצר מצב של פיקוח נפש, שכן מדובר באיסור דאורייתא. מאותה סיבה הגמרא במסכת ביצה (יא ע"ב) המתירה לעשות מספר מלאכות ביום טוב למרות שבסופן יש איסור, מביאה דוגמאות רק מאיסורי דרבנן. ובלשון **הרב וואזנר** (שבט הלוי ו, כו):

"חברי הצלה שזה דבר הנשנה אצלם מידי שבת בשבתו בכל שבתות השנה, לא יעשו מלאכת החזרה שהתירו על ידי עצמן אלא על ידי גוי, כי גם מי שעוסק בכל שבת בפיקוח נפש אף על פי שהוא מצוה גמורה וחיוב גמור לחלל להציל מכל מקום השבת נעשה בטבע חול אצלם, ומשפיע גם לא טוב על ביתם ודי לנו אם נתיר לו על ידי גוי."

ב. **הרב משה פיינשטיין** (אגרות משה ד, פ) בדעה המרחיבה ביותר, נקט בעקבות פירוש התוספות בסוגיה, שבמקום הצורך ניתן לעבור אף על איסורי דאורייתא בשביל לחזור הביתה (דהיינו שהאחות תיקח את רכבה ותחזור), אם יש חשש שבעקבות אי החזרה לא תרצה האחות לנסוע יותר לבית החולים בשבת.

ג. **הרב פרנק** (או"ח ב, י) בדעה המחמירה ביותר סבר, שכאשר הגמרא מתירה למיילדת לחזור אלפיים אמה לכל רוח, אין כוונתה לומר שכל איסורי דרבנן הותרו לה כדי שתוכל לחזור לביתה (וכפי שהבין הציץ אליעזר לעיל), אלא רק דבר ספציפי זה הותר, הליכת אלפיים אמה לכל רוח. משום כך אין למיילדת לחזור, שכן לא נקודה זו התירה הגמרא.

גם בשם **הרב אלישיב** מובאת עמדה דומה, אולם לאו דווקא בגלל טיעונו של הרב פרנק שרק הדינים המופיעים בגמרא בפירוש להיתר מותרים, אלא שמראש ייסוד ההיתר לחזור מבוסס על כך, שאם לא יתירו לאחות לחזור לביתה בשבת היא לא תרצה לבוא שוב לעבוד יותר בשבת. ולטענתו, גם אם לא יתירו לאחיות לחזור לביתה בשבת, לא יימנעו מלעבוד בשבת.

י"ב מ"ל

על פי מה שראינו עד כה, פוסקים רבים סוברים שמותר לאחות לעבור רק על איסורי דרבנן בשביל לחזור לביתה בשבת. האם נסיעה רחוקה הביתה על ידי גוי מהווה איסור דאורייתא או דרבנן? כפי שראינו בעבר (צו שנה ו'), לדעת **הרי"ף** (עירובין ה ע"א בדה"ר) **והרמב"ם** (שבת כז, א) נסיעה מעל י"ב מיל מהווה איסור דאורייתא, ולשיטה זו אחות הגרה רחוק יותר לא תוכל לחזור.

אמנם, דעת ראשונים רבים וביניהם **הרמב"ן** (עירובין יז ע"ב) **והרא"ש** (עירובין א, כד) שמדובר באיסור דרבנן בלבד וכן פסק **הגר"א**. לשיטתם יהיה מותר לאחות לחזור באמצעות נהג גוי למרות המרחק הרב, וכן פסקו להלכה **הגרש"ז אויערבך** (נשמת אברהם שכט, עמ' תקז) **והרב דב ליאור** (דבר חברון, שצז), וכן עולה מדברי **הרב וואזנר** (שבט הלוי ח, טז).

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו...²